

Του ΝΙΚΟΥ ΜΟΥΖΕΛΗ*

ΣΤΟ προηγούμενο άρθρο μου εξέτασα τη σχέση της έννοιας της Αριστεράς ως ιδεολογία και κίνημα με τον υπαρκτό σοσιαλισμό. Στη σημερινή ανάλυση θα προσπαθήσω να συμπληρώσω τον προβληματισμό γύρω απ' αυτό το θέμα εξετάζοντας τη σχέση που το έργο του Καρλ Μαρξ έχει με τα καταρρέοντα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης, που ως γνωστόν αυτοπροσδιορίζονται ως μαρξιστικά.

Δύο εκ διαμέτρου αντίθετες θέσεις

ΑΣ ξεκινήσουμε από δύο αρκετά γνωστές και εκ διαμέτρου αντίθετες θέσεις πάνω στο θέμα που εξετάζουμε: Οι μεν αντίπαλοι του Μαρξ βλέπουν μίαν εντελώς άμεση σχέση μεταξύ του έργου του και της συγκρότησης και λειτουργίας των ολοκληρωτικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ από την άλλη μεριά οι οπαδοί του υποστηρίζουν πως αυτά τα καθεστώτα χαρακτηρίζονται από έναν οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό αυταρχισμό που είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με το όραμα του Μαρξ για την κομμουνιστική κοινωνία του μέλλοντος – μια κοινωνία όπου τα άτομα είναι τελείως απαλλαγμένα από την ταξική εκμετάλλευση, την κρατική καταπίεση και την πολιτιστική αλλοτρίωση.

Η πρώτη θέση, που για ευνόητους λόγους είναι πολύ δημοφιλής σήμερα, έχει αναπτυχθεί κατά συστηματικό τρόπο πριν από μερικές δεκαετίες από στοχαστές όπως ο Πόπερ, ο Σολτζενίτσιν, και με πιο χονδροειδή τρόπο από τους λεγόμενους νέους φιλοσόφους που, μετά τα γεγονότα του 1968, έγιναν για λίγο καιρό πολύ της μόδας στη Γαλλία. Όλοι οι παραπάνω υποστηρίζουν, με λιγότερες ή περισσότερες επιφυλάξεις, πως το έργο του Μαρξ (και ακόμη περισσότερο αυτό του Ένγκελς) χαρακτηρίζεται από έναν θετικιστικό επιστημονισμό που λίγο πολύ αυτόματα οδηγεί σ' έναν άκρως αυταρχικό λόγο. Αυτός ο αυταρχικός λόγος συνέβαλε άμεσα και στη συγκρότηση του σοβιετικού ολοκληρωτισμού και στη μακροχρόνια αναπαραγωγή του μοντέλου αυτού ανά τον κόσμο.

Από την άλλη μεριά οι «αριστεροί» στοχαστές, πολύ πριν από την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη, υποστήριζαν και εξακολουθούν να υποστηρίζουν πως από τη σκοπιά του μαρξιστικού στοχασμού τα καθεστώτα αυτά ήταν βαθιά **αντι-μαρξιστικά**. Γιατί ο Μαρξ επεδίωκε το ξεπέραςμα του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση ενός κοινωνικού συστήματος όπου η Κοινωνία των πολιτών θα ήταν παντοδύναμη και το κράτος θα έτεινε σε σταδιακό μαρασμό. Έτσι, αν θέλει να κατακρίνει κανείς τον Μαρξ, θα πρέπει να δώσει έμφαση στα αναρχικά και άκρως ελευθέρια χαρακτηριστικά του έργου του παρά στα αυταρχικά/ολοκληρωτικά. Κατ' αυτή την άποψη δεν είναι ο Μαρξ που φτάνει για τις βαρβαρότητες του υπαρκτού σοσιαλισμού αλλά ο Λένιν και, κατά πολύ πιο δραματικό τρόπο, ο Στάλιν, που με τη θεομοποίηση ενός ολοκληρωτικού κράτους διαστρέβλωσε στο έπακρο τη σκέψη του Μαρξ.

Ποια από τις παραπάνω δύο θέσεις είναι η πιο σωστή; Το πρόβλημα είναι δύσκολο, και γιατί είναι ιδεολογικά φορτισμένο και γιατί το τεράστιο έργο του Μαρξ είναι πολύπλοκο, ανομοιογενές και σε μερικά μέρη άκρως δυσνόητο. Με τα δεδομένα αυτά θα προσπαθήσω, με όσο το δυνατόν πιο απλό τρόπο, να εξετάσω την ευθύνη που τα γραπτά του Μαρξ φέρουν για την ολοκληρωτική δομή και λειτουργία των καθεστώτων του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού. Το άρθρο αυτό απευθύνεται σε αναγνώστες «καλής πίστης», δηλαδή σε αναγνώστες που είναι διατεθειμένοι να δίνουν σε παρένθεση τις ιδεολογικές τους προτιμήσεις/προκαταλήψεις και να πλησιάσουν το έργο του Μαρξ χωρίς αρνητικούς ή θετικούς φανατισμούς, δηλαδή χωρίς την επιθυμία είτε να το εξιδανικεύσουν είτε να το απορρίψουν στο σύνολό του.

Εξελικτισμός και ντετερμινισμός

ΕΚΙΝΩΝΤΑΣ από τα πιο γενικά χαρακτηριστικά της μαρξιστικής θεωρίας, πρέπει πρώτα να σταθούμε στον εξελικτικό της χαρακτήρα. Όπως οι περισσότερες κοινωνιολογικές θεωρίες του 19ου αιώνα, ο ιστορικός υλισμός του Μαρξ βλέπει το κοινωνικό γίνεσθαι με έναν εξελικτικό τρόπο. Σε μερικά μέρη του μαρξιστικού έργου αυτός ο εξελικτισμός παίρνει μια έντονα **ντετερμινιστική** μορφή: οι ανθρώπινες κοινωνίες περνούν από καθορισμένα στάδια ανάπτυξης, ενώ κάθε στάδιο χαρακτηρίζεται απ' την κυριαρχία ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής με τη σειρά του καθορίζει το πολιτικό και πολιτιστικό εποικοδόμημα κατά μηχανιστικό τρόπο, δηλαδή ανεξάρτητα από το πώς τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες δρουν μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Τέλος, η μετάβαση από το ένα εξελικτικό στάδιο στο άλλο γίνεται λίγο πολύ αυτόματα, δηλαδή σύμφωνα με οικονομικές αντιθέσεις (π.χ. την αντίθεση μεταξύ μέσων και σχέσεων παραγωγής) που κατά νομοτελείακο τρόπο οδηγούν στην κατάρρευση του καπιταλισμού και στον τελικό θρίαμβο του σοσιαλισμού - κομμουνισμού.

Σε άλλα έργα του, όμως, ο Μαρξ δίνει μια πολύ πιο ευέλικτη και **μη ντετερμινιστική** μορφή στην εξελικτική του θεωρία: οι διάφοροι τρόποι παραγωγής παύουν να είναι στάδια απ' όπου όλοι οι κοινωνικοί σχηματισμοί αναγκαστικά περνούν, σε κάθε στάδιο ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής δεν καθορίζει αυτόματα την υπερδομή αλλά απλώς θέτει στενότερα ή ευρύτερα όρια στο τι μπορεί να συμβεί σ' αυτό το επίπεδο, και η μετάβαση απ' τον καπιταλιστικό στον σοσιαλιστικό - κομμουνιστικό τρόπο παραγωγής ούτε αυτόματα είναι αλλά ούτε και αναπόφευκτη (τα πάντα εξαρτώνται από τις στρατηγικές των διαφόρων φορέων δράσης).

Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι η πρώτη, η πιο ντετερμινιστική / θετικιστική εκδοχή του ιστορικού υλισμού (που την βλέπει κανείς στα πιο σχηματικά και προπαγανδιστικά έργα του Μαρξ, όπως στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο») έχει μεγαλύτερη συγγένεια με τον υπαρκτό σοσιαλισμό παρά η δεύτερη. Πράγματι, αν κοιτάξεις κανείς τις θεωρητικές και πολιτικές πρακτικές της σταλινικής περιόδου στη Σοβιετική Ένωση, μπορεί να ισχυριστεί ότι αυτές απορρέουν τελείως «φυσικά» και αβίαστα από την ντετερμινιστική, μηχανιστική ερμηνεία του ιστορικού υλισμού. Έτσι, όταν ο Στάλιν εξολόθρευε μαζικά τους αντιπάλους του στο όνομα του «επιστημονικού» σοσιαλισμού (με το σκεπτικό πως οι εχθροί του εναντιώθηκαν στο ιστορικό γίνεσθαι και στους «αντικειμενικούς νόμους» που το καθορίζουν), η σχέση μεταξύ αυτής της ολοκληρωτικής νοοτροπίας και του ιστορικού υλισμού στην ντετερμινιστική του ερμηνεία είναι πολύ στενή. Γιατί, από τη στιγμή που πιστεύει κανείς στην ύπαρξη «σιδηρών νόμων» που οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν ν' ανακαλύψουν, δεν είναι πολύ μακριά από τον **επιστημονισμό**: από την ιδέα πως η επιστήμη μπορεί

Β 1 ΠΟΣΟ ΦΤΑΙΕΙ

Ποια σχέση μπορεί να έχουν
ο μαρξισμός και το έργο
του μεγάλου στοχαστή
με τα καταρρέοντα καθεστώτα
της Ανατολικής Ευρώπης
και τον υπαρκτό σοσιαλισμό

Ο Μαρξ και ο
Ένγκελς
ατενίζουν το
παρελθόν από το
μνημείο τους στο
Αν. Βερολίνο:
Είναι καιρός να
προσεγγίσουμε το
έργο τους χωρίς
προσπάθεια
εξιδανίκευσης ή
δαιμονοποίησης

να δημιουργήσει «αντικειμενικούς» ηθικούς και πολιτικούς κανόνες βασισμένους στη γνώση του ιστορικού γίνεσθαι. Μ' ένα τέτοιο ιδεολογικό όπλο, κάθε πολιτικός αντίπαλος μπορεί να εξουδετερωθεί «αντικειμενικά» – δηλαδή αποδείχνοντας ότι οι πράξεις και θέσεις του πάνε εναντίον όχι μιας αμφισβήτησης πολιτικής αρχής ή νοοτροπίας αλλά εναντίον της επιστήμης και της Ιστορίας.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως τέτοια θετικιστικά στοιχεία επιστημονισμού / τεχνοκρατισμού τα βρίσκει κανείς στο έργο του Μαρξ, όπως τα βρίσκει επίσης και στα έργα άλλων στοχαστών του 19ου αιώνα (π.χ. του Comte και του Durkheim). Αυτό όμως που ελαφρύνει κάπως τη θέση του Μαρξ (σε σύγκριση με τις εξελικτικές θεωρίες του Comte και Durkheim) είναι πως ο θετικισμός του αμβλύνεται από μια σειρά από άλλα στοιχεία του έργου του όπως:

α) Την πιο βολονταριστική εκδοχή του ιστορικού υλισμού που βλέπει κανείς ξεκάθαρα στις πιο λεπτομερείες αναλύσεις του Μαρξ (π.χ. **Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία**).

β) Την κριτική που έκανε ο Μαρξ στην πολιτική οικονομία του καιρού του που πίστευε στους «αιώνιους νόμους» της αγοράς και της ζήτησης, αγνοώντας πως αυτοί οι «νόμοι» είναι ιστορικά προσδιορισμένοι και αλλάζουν ριζικά από έναν τρόπο παραγωγής σ' έναν άλλον.

γ) Την αντίθεσή του στο τεχνοκρατικό πνεύμα της εποχής του και στην έμφαση που έδινε στην **πολιτική**, μη ουδέτερη διάσταση του ιστορικού γίνεσθαι. Έτσι, κατά τον Μαρξ, αυτό που καθορίζει πρωταρχικά έναν τρόπο παραγωγής δεν είναι τόσο η τεχνολογία (δηλ. αυτό που ο Μαρξ αποκαλεί μέσα ή δυνάμεις παραγωγής) όσο ο τρόπος με τον οποίο οι διάφορες τεχνολογίες ελέγχονται (δηλ. **οι σχέσεις παραγωγής**). Αυτό που ξεχωρίζει π.χ. τον φεουδαρχικό από τον δουλοπαροϊκό τρόπο παραγωγής δεν είναι ότι στον πρώτο οι δυνάμεις παραγωγής είναι πιο ανεπτυγμένες (μπορεί αυτό να συμβαίνει, αλλά μπορεί και να μη συμβαίνει). Η καθοριστική διαφορά σχετίζεται με τις σχέσεις παραγωγής, δηλαδή με τον ποιοτικά διαφορετικό τρόπο που οι ελέγχοντες τα μέσα παραγωγής στα δύο συστήματα αντλούν υπερεργασία από τον άμεσο παραγωγό.

δ) Το βασικό εννοιολογικό πλαίσιο της μαρξιστικής μεθοδολογίας που, αντίθετα με τον μη μαρξιστικό φονκτιοναλισμό και εξελικτισμό, δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να εξετάσει τα κοινωνικά φαινόμενα και από συστημική / λειτουργιστική σκοπιά και από τη σκοπιά των κοινωνικών φορέων δράσης (για την ανάπτυξη αυτού του βασικού σημείου, βλέπε το βιβλίο μου **Post-Marxist Alternatives**, McMillan, 1990).

Πολιτική θεωρία

ΑΝ, όμως, η εξελικτική θεωρία του Μαρξ δεν αποτελεί τόσο θεωρητικά κλειστό και δυνάμει αυταρχικό σύστημα όσο το

νομίζουν οι αντίπαλοί του, υπάρχουν άλλες διαστάσεις της μαρξιστικής θεωρίας που λογικά συνδέονται πολύ πιο άμεσα με τις πρακτικές του υπαρκτού σοσιαλισμού και με τον ολοκληρωτικό τρόπο του σκέπτεσθαι.

Ο Μαρξ, όπως είναι γνωστό, ήταν θαυμαστής της λεγόμενης **άμεσης** δημοκρατίας. Γι' αυτόν η **έμεση** κοινοβουλευτική δημοκρατία (δηλαδή το σύστημα όπου οι απλοί πολίτες δεν λαμβάνουν μέρος κατ' ευθείαν, αλλά μέσω αντιπροσώπων στη λήψη πολιτικών αποφάσεων), συνδυασμένη όπως ήταν με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ήταν απλώς η πολιτική έκφραση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Έτσι, ο **πολιτικός πλουραλισμός** των δυτικών κοινοβουλευτικών δημοκρατιών (δηλ. η ύπαρξη περισσότερων του ενός κέντρων δύναμης και η μη μονοπώληση της κρατικής εξουσίας από ένα κόμμα) **δεν ήταν για τον Μαρξ μια καθολική και αναγκαία προϋπόθεση κάθε δημοκρατικού συστήματος**: ήταν απλώς η έκφραση στο επίπεδο της υπερδομής ενός κοινωνικού συστήματος που βασίζεται πρωταρχικά σε ταξικές διαιρέσεις. Κατά τον Μαρξ, δεδομένου ότι τα πολιτικά κόμματα στις καπιταλιστικές κοινωνίες αντιπροσωπεύουν ταξικά συμφέροντα, από τη στιγμή που οι ταξικές διαιρέσεις αμβλύνονται (όπως στο σοσιαλιστικό στάδιο ανάπτυξης) ή εξαφανίζονται τελείως (όπως στο κομμουνιστικό), υπάρχουν αντικειμενικές προϋποθέσεις για τη θεομοποίηση ενός δημοκρατικού συστήματος που δεν θα βασίζεται στον πολυκομματισμό.

Πράγματι, για τον Μαρξ η «αστική» κοινοβουλευτική, πολυκομματική δημοκρατία έχει κάτι το εξαιρετικά επιφανειακό και παραπλανητικό. Από τη στιγμή που η πολιτική δημοκρατία δεν συνοδεύεται και από οικονομική δημοκρατία, από τη στιγμή που μερικοί πολίτες (δηλ. οι κεφαλαιοκράτες) έχουν πολύ μεγαλύτερη οικονομική δύναμη απ' ό,τι οι υπόλοιποι, αυτή η ανισότητα μεταφράζεται λίγο πολύ αυτόματα στο κοινοβουλευτικό επίπεδο και παίρνει διάφορες μορφές όπως: τη διαμόρφωση της «κοινής γνώμης» από τα μέσα ενημέρωσης που ελέγχονται από κυρίαρχα οικονομικά συμφέροντα, την ουσιαστική απομάκρυνση από την πολιτική αρένα θέσεων που θέτουν υπό αμφισβήτηση την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, την καλλιέργεια της πολιτικής απάθειας στον πολίτη που δεν παίζει άλλο ρόλο από το να ψηφίζει παθητικά μία φορά στα 4-5 χρόνια, την τάση των πολιτικών κομμάτων να ελέγχονται από ολιγαρχίες που αργά ή γρήγορα ξεχνούν τελείως τα συμφέροντα αυτών που υποτίθεται πως αντιπροσωπεύουν, κ.λπ.

Για τους παραπάνω λόγους ο Μαρξ δεν είχε σε μεγάλη υπόληψη τη δυτικού τύπου κοινοβουλευτική δημοκρατία, που συχνά αποκαλούσε «κοινοβουλευτικό κρετινισμό». Την έβλεπε απλώς σαν ένα εποικοδόμημα που λειτουργούσε σαν ένα επιπλέον ιδεολογικό όπλο στα χέρια της κυρίαρχης αστικής τάξης. Έτσι, κατά τον Μαρξ, ο πολιτικός πλουραλισμός, με τη μορφή της ύπαρξης περισσότερων του ενός κομμάτων, δεν έχει

ΑΡΑΓΕ Ο ΜΑΡΞ;

τίποτα το καθολικό και δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση κάθε δημοκρατικού συστήματος. Ο κοινοβουλευτικός πολυκομματισμός είναι μια μορφή πολιτεύματος στενά συνδεδεμένη με την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Σαν τέτοιος, μετά την κατάργηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής θα εξαφανισθεί ή μάλλον θ' αντικατασταθεί από μια πιο ουσιαστική, άμεση δημοκρατία.

Τέλος, παρ' όλο που ο Μαρξ απέφευγε να καθορίσει με λεπτομέρειες την Κομμουνιστική Κοινωνία του μέλλοντος, σε ό,τι αφορά την πολιτική της οργάνωση, αυτήν την έδλεπε σαν ένα σύστημα αποκεντρωμένο σε βαθμό που το κράτος θα εξαφανιζόταν (στον βαθμό που μια κεντρική διοικητική μηχανή θα υπήρχε, αυτή θα βασιζόταν στη «διαχείριση πραγμάτων» και όχι στην κυριαρχία των πολλών από μια γραφειοκρατική ελίτ).

Το βασικό λάθος σ' όλη αυτή την ανάλυση είναι, δέδια, η ταύτιση της κοινοβουλευτικής, «έμμεσης» δημοκρατίας και του πολιτικού πλουραλισμού με τις ταξικές διαίρεσεις. Αυτό που αγνόησε ο Μαρξ, και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ο Λένιν, είναι ότι ο πολιτικός πλουραλισμός, κυρίως στη μορφή μιας καλά οργανωμένης και πλατιά αποδεκτής κομματικής αντιπολίτευσης, καθώς και η εναλλαγή κομμάτων στην εξουσία **δεν είναι απλώς εφήμερες, παροδικές μορφές δημοκρατικού πολιτεύματος. Είναι απολύτως αναγκαίες και καθολικές προϋποθέσεις κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος στο επίπεδο ανεπτυγμένων κοινωνιών.** Έτσι, δημοκρατία στο επίπεδο του Κράτους - Έθνους δεν μπορεί να εννοηθεί χωρίς την ύπαρξη περισσότερων του ενός κέντρων πολιτικής δύναμης. Η κατάργηση του πολιτικού πλουραλισμού (είτε με τη μορφή της εγκαθίδρυσης μονοκομματικού πολιτικού συστήματος είτε με τη μορφή μόνιμης περιθωριοποίησης των μη κυβερνητικών κομμάτων) σημαίνει **ipso facto** την υπονόμηση δημοκρατικών διαδικασιών και την απαρχή αυταρχικών, ολοκληρωτικών τάσεων - και αυτό ανεξάρτητα από το πόσο φιλολαϊκές ή πατερναλιστικές είναι οι πολιτικές του κυρίαρχου κόμματος.

Αυτό δεν σημαίνει, δέδια, πως η θεσμοποίηση του κομματικού ανταγωνισμού λύνει αυτόματα όλα τα προβλήματα ενός δημοκρατικού συστήματος εξουσίας. Οι αδυναμίες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που ανέλυσε ο Μαρξ και οι οπαδοί του είναι πραγματικές και άκρως ανησυχητικές. Αλλά αυτό που είναι προφανές σήμερα είναι πως αυτές οι αδυναμίες δεν ξεπερνιούνται με την ολική κατάργηση του πολιτικού πλουραλισμού και των κοινοβουλευτικών θεσμών της έμμεσης δημοκρατίας. **Η εμβάθυνση της δημοκρατίας δεν επιτυγχάνεται με την κατάργηση του πολιτικού πλουραλισμού, επιτυγχάνεται με τον συνδυασμό πολιτικού πλουραλισμού με μέτρα που θα κάνουν την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στα κοινά πιο ουσιαστική** με μέτρα, δηλαδή, που διευρύνουν τις δημοκρατικές διαδικασίες όχι μόνο στον πολιτικό, αλλά και στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Με άλλα λόγια, ο κοινοβουλευτικός πολιτικός πλουραλισμός δεν είναι ούτε αστικός «κρετινισμός», όπως υποστήριξε ο Μαρξ, ούτε η πανάκεια, όπως υποστηρίζουν διάφοροι νεο-φιλελεύθεροι στοχαστές σήμερα. Είναι μια πολύτιμη κατάκτηση του

δυτικού πολιτισμού που αποτελεί καθολική και αναγκαία προϋπόθεση για τη λειτουργία της δημοκρατίας στον σύγχρονο κόσμο.

Ο οικονομισμός του Μαρξ

ΘΑ μπορούσε, δέδια, να ισχυρισθεί κανείς πως οι σκέψεις του Μαρξ πάνω στον αστικό κοινοβουλευτισμό αποτελούν μόνον ένα μικρό και μάλλον δευτερεύον μέρος του έργου του, και πως αυτό το έργο αποτελεί, στο σύνολό του, μια μνημειώδη συμβολή στο όραμα της ανθρώπινης απελευθέρωσης από διάφορους καταναγκασμούς - όπως αυτό το όραμα διαμορφώθηκε στην περίοδο του δυτικού Διαφωτισμού. Η σύλληψη του Μαρξ π.χ. γύρω από την τάση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής να αποκορύπτει τις πράγματι σχέσεις παραγωγής πίσω από ένα πέπλο μυστηρίου και πίστης στους «αιώνιους» νόμους της αγοράς, η ανάλυση της φετιχοποίησης των εμπορευμάτων και του χρήματος, η έννοια της κοινωνικής αλλοτρίωσης και της κυριαρχίας ιδεολογίας, όλα αυτά οδηγούν σε μια σύλληψη του κοινωνικού γίγνεσθαι που είναι τόσο σημαντική στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών όσο η ανακάλυψη του υποσυνείδητου από τον Φρόυντ.

Οι παραπάνω ισχυρισμοί έχουν μια δόση αληθείας. Αυτός, όμως, που σίγουρα δεν αληθεύει είναι πως η περιφρόνηση που είχε ο Μαρξ για τον αστικό κοινοβουλευτισμό αποτελεί απλώς μια μικρή παρένθεση / υποσημείωση του πολιτικού του στοχασμού. Αυτή η θέση είναι τελείως απαράδεκτη όταν λάβει κανείς υπόψη του πως ο υποδιόρισμός της έμμεσης δημοκρατίας και του πολιτικού πλουραλισμού **είναι στενά συνδεδεμένος με τον οικονομισμό του Μαρξ**, δηλαδή με μια αναγωγιστική μεθοδολογία που βρίσκεται στο επίκεντρο της σκέψης του. Αυτή η μεθοδολογία προσπαθεί να εξηγήσει τη λειτουργία όλων των κοινωνικών θεσμών με βάση τη λογική και δυναμική της οικονομικής «βάσης». Αυτός ο οικονομισμός (ακόμα και στη λιγότερο μηχανιστική, πιο εκλεπτυσμένη μορφή του) είναι διάχυτος σ' όλο το έργο του Μαρξ και καθορίζει αποφασιστικά όλες του τις αναλύσεις. Και είναι ακριβώς αυτός ο οικονομισμός που οδηγεί τον Μαρξ στην εσφαλμένη ιδέα πως η κατάργηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής θα λύσει, λίγο πολύ αυτόματα, το «πολιτικό πρόβλημα», δηλαδή θα οδηγήσει στη θεσμοποίηση μιας πιο σε βάθος, άμεσης δημοκρατίας απαλλαγμένης από κομματικές διαίρεσεις.

Η ιδέα πως η πολιτική σφαίρα αποτελεί μέρος του εποικοδομήματος και πως σαν τέτοια η ανάλυσή της δεν είναι τόσο πρωταρχική όσο αυτή της οικονομίας νομίζω πως σχετίζεται με τον επιφανειακό τρόπο με τον οποίο ο Μαρξ βλέπει τις διαδικασίες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Αυτό φαίνεται καθαρά όχι μόνο στο έργο του Μαρξ, αλλά ακόμα και σ' αυτούς τους οπαδούς του που δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη σχετική αυτονομία του πολιτικού. Ακόμα και θεωρητικοί όπως π.χ. ο Γκράμσι και ο Πουλαντζάς δεν μπόρεσαν ν' απαγκιστρωθούν τελείως από τα δίχτυα του οικονομικού

ντετερμινισμού. Ακόμα και αυτοί εξακολουθούν να ορίζουν το καπιταλιστικό κράτος με όρους στενά οικονομικούς: το κράτος, παρ' όλη τη σχετική αυτονομία που του αποδίδουν, εξακολουθεί να ορίζεται είτε με βάση τα ταξικά συμφέροντα που το ελέγχουν είτε με βάση τις λειτουργίες και ανάγκες αναπαραγωγής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ιδέα πως η ανάλυση του πολιτικού δεν μπορεί να επιτευχθεί ικανοποιητικά με την αποκλειστική χρήση οικονομικών κατηγοριών (όπως οι τάξεις, οι ανάγκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου κτλ.) είναι τόσο ξένη στον Γκράμσι και στον Πουλαντζά όσο ήταν στον Μαρξ και Ένγκελς.

Αυτός ο βαθιά ριζωμένος οικονομισμός οδηγεί τον Μαρξ, και τους μαρξιστές γενικά, σε μια χονδροειδή και εννοιολογικά φτωχή πολιτική θεωρία που με τη σειρά της προσφέρει μια τελείως επιφανειακή και παραπλανητική ανάλυση του αστικού κοινοβουλευτικού συστήματος. Αυτό το σύστημα, παρά τις προφανείς ατέλειές του, θεσμοποίησε το κράτος δικαίου και συνέτεινε στην εξάπλωση οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων πρώτα στα μεσαία και αργότερα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Αυτή τη διάσταση του αστικού κοινοβουλευτισμού, που σοβαροί πολιτικοί στοχαστές όπως ο Μ. Weber εξετίμησαν δεόντως, παραγνώρισαν όχι μόνον ο Μαρξ, αλλά και η μεγάλη πλειοψηφία των μαρξιστών.

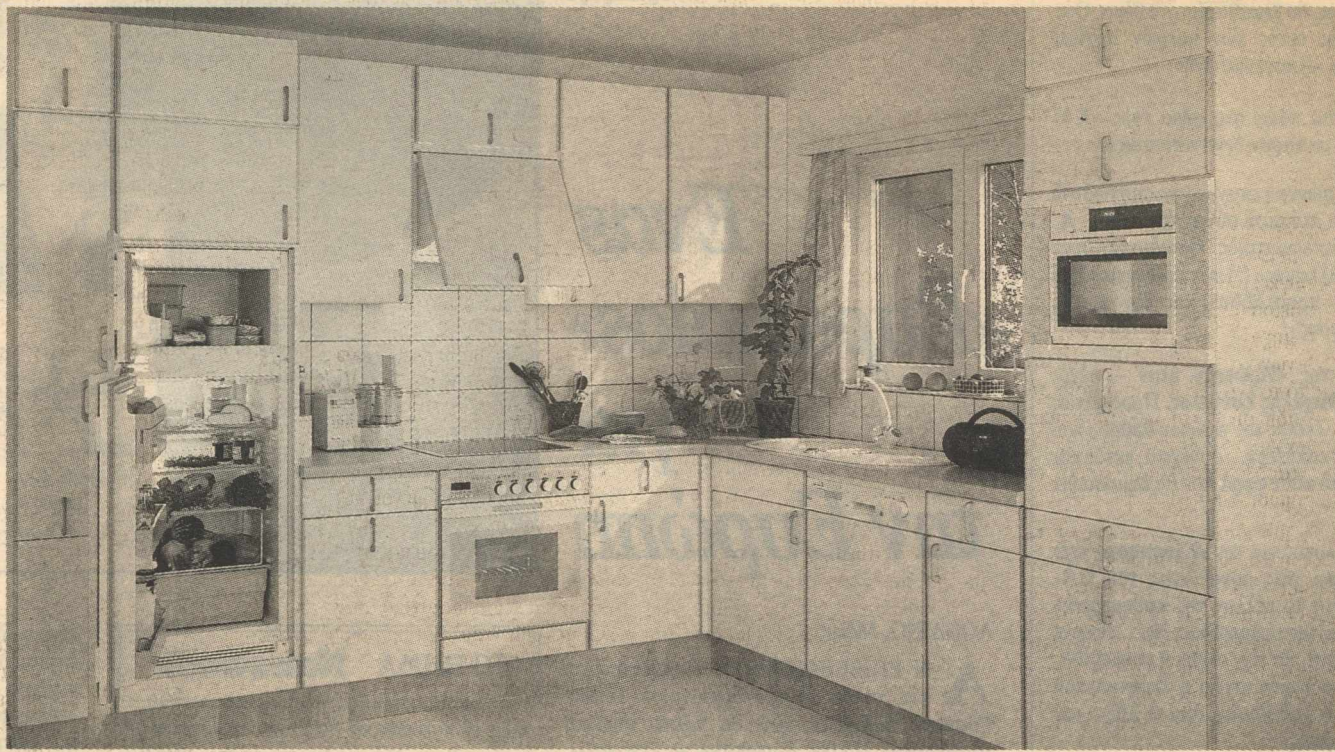
Απ' αυτή την άποψη η ευθύνη για τα δάρβαρα και ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά του υπαρκτού σοσιαλισμού - στον βαθμό που στηρίζονται στην έλλειψη πολιτικού πλουραλισμού - δεν μπορεί να περιορισθεί στο έργο του Στάλιν ή του Λένιν. Πάει πίσω στις οικονομιστικές αναλύσεις του Μαρξ και του Ένγκελς.

Συμπερασματικά στο άρθρο αυτό προσπάθησα να εξετάσω τις πλευρές του έργου του Μαρξ που είτε είναι αντίθετες είτε είναι λογικά σύμφωνες με τα ανταρχικά και ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Κατέληξα στο συμπέρασμα πως, παρ' όλο που δεν μπορεί να ταυτίσει κανείς το έργο του Μαρξ στο σύνολό του με τα γκολάγκ του υπαρκτού σοσιαλισμού, κύρια σημεία του πολιτικού και κοινωνικού στοχασμού του τον οδηγούν στην απόρριψη του πολιτικού πλουραλισμού που βρίσκεται στη βάση της κοινοβουλευτικής, αστικής δημοκρατίας, και αυτή η απόρριψη συνδέεται λίγο πολύ άμεσα με το είδος του πολιτικού συστήματος που ο Λένιν εγκαθίδρυσε και ο Στάλιν ανέπτυξε στην πιο αποκρουστική και ακραία μορφή του.

Τελειώνοντας θα ήθελα να τονίσω πως η εννοιολογική ανεπάρκεια της πολιτικής σκέψης του Μαρξ δεν πρέπει, δέδια, να μας οδηγήσει στη θέση πως ο μαρξισμός ως μέθοδος ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων δεν έχει απολύτως τίποτα να προσφέρει στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες. Αυτή η θέση (που είναι πολύ της μόδας σήμερα) είναι τόσο αβάσιμη όσο και η διαμετρικά αντίθετη θέση (που ήταν της μόδας στη δεκαετία του '60) που έδλεπε στη μαρξιστική μέθοδο τη λύση όλων των προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου. Είναι πια καιρός να προσεγγίσουμε το έργο του Μαρξ ακριβώς με τον ίδιο τρόπο που προσεγγίζουμε τα έργα των άλλων μεγάλων στοχαστών του 19ου και του 20ού αιώνα: δηλαδή χωρίς την τάση εξιδανίκευσης ή «δαιμονοποίησης». Γιατί στον Μαρξ, όπως και στον Weber και τον Durkheim, ο άνευ ιδεολογικών παρωπίδων μελετητής μπορεί να βρει μια πληθώρα από οξυδερκείς παρατηρήσεις / αναλύσεις, καθώς και μια σειρά από εννοιολογικά εργαλεία που ακόμα και σήμερα είναι χρήσιμα για να καταλάβουμε τον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες συγκροτούνται, αναπαράγονται και μετασχηματίζονται.

★ Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι καθηγητής της Κοινωνιολογίας στο London School of Economics.

ΓΝΩΡΙΣΤΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ PHILIPS WHIRLPOOL

ΜΟΝΙΜΗ ΕΚΘΕΣΗ ΕΝΤΟΙΧΙΣΜΕΝΩΝ ΣΥΣΚΕΥΩΝ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ

Γνωρίστε ένα νέο κόσμο πρωτοποριακής αισθητικής, τέλειας λειτουργικότητας. Έναν κόσμο όμορφο, πρακτικό, σίγουρο. Με μοναδική ποιότητα και αντοχή. Τον κόσμο της PHILIPS WHIRLPOOL.

Νιώστε τι σημαίνει σύγχρονη, μοντέρνα και ευκολόχρηστη κουζίνα με εντοιχισμένες συσκευές που είναι λειτουργικά έργα τέχνης.

Η μόνιμη έκθεση εντοιχισμένων συσκευών PHILIPS WHIRLPOOL είναι μια πρόκληση!

Ένα βήμα στο αύριο... Εσείς κάντε το σήμερα.

Παράδεισος Αμαρουσίου.

Αρτέμιδος 7.

τηλ. 68.40.706.

PHILIPS

Whirlpool

Η ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΠΟΥ ΖΗΤΑΤΕ